

S. Nasirova

Dr., Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi, Etnografya Fondu, Bakü, Azərbaycan
(e-mail: s.nasirova30@mail.ru)

Türk Halklarının Cicim Dokumalarına Dair

Özet

Tarih boyunca Türk halklarında el sanatlarının bir çok dalı gelişmiştir. Coğrafi konum ve hammadde kaynaklarının zenginliği bu gelişim için olumlu zemin yaratmıştır. Bu sanat dallarından bazıları bugün aktüel olsa da bazıları artık yok olup gitmek ve unutulmak üzeredir. Bu tür sanat alanlarından biri de cicim dokumacılığıdır. Vaktiyle oldukça geniş bir alana yayılmış olsa da günümüzde bu sanatla Türkiye'nin birkaç köyü hariç meşgul olan yok. Cicim Türk halklarının ev hayatında mühim yer tutmuş ve çeşitli alanlarda kullanılmıştır. Makalede cicimin dokuma tekniği ve üzerine işlenen motifler araştırılmıştır. Bir dokumacılık dalı olarak yok olup gitmemesi, gelecek nesillerin cicim örneklerini sadece müzelerde görmemesi için onun ev hayatımızdaki konumu gösterilmiştir. Esas amaçlardan biri de cicimin vaktiyle Türk toplulukları arasında bu kadar yaygın iken sonradan kullanımdan kalkmasına dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: cicim, dokumacılık, ipek, motif, Türk halkları

S. Nasirova

Dr, National Museum of History of Azerbaijan, The Head of Ethnography Found, Baku,
Azerbaijan (e-mail: s.nasirova30@mail.ru)

About Djedjim Weaving of Turkish Peoples

Abstract

Many types of artisanship have developed among the Turkish people. The comfortable geographical location and raw material base have created a favorable basis for this development. Although some of these art fields are up-to-date, some of them have already disappeared and are forgotten. One of the fields of art is “djedjim” weaving. Although it has spread to a very large area, it is not currently engaged in this art with the exception of several Turkish geographies. Djedjim occupied an important place in the life of the Turkic peoples and was used in various fields. This article deals about “djedjim” weaving and the motifs weaved on “djedjim”s. It will be paid attention not only to the disappearance of weaving materials, but also not to see them in the museums. One of the main goals is to pay attention to the disappearance of “djedjim” which was widely spread before.

Key words: djedjim, weaving, silk, pattern, Turkish people

Giriş

Tarih boyunca Türk halkları çeşitli el sanatlarıyla iştiligal etmiş ve birbirinden güzel sanat eserleri ortaya çıkartarak nesilden-nesle aktarmışlardı. Bu sanat örneklerinin birçoğu bugün dünya müzelerini süslemektedir. Türk halklarında en yaygın sanat dallarından biri de dokumacılık olmuştur. Dokumacılığın çeşitli dalları (havlı, havsız, kumaş vs.) ile uğraşan Türk halkları arasında havsız, kirkitli dokuma olan cicimcilik de yaygın olmuştur. Bilindiği gibi kirkitli dokumalar Türk halkları arasında oldukça geniş kullanım alanına sahip olmuştur. Çeşitli sebeplerden dolayı bu sanat zamanla kullanımdan kalkmıştır. Azerbaycan'da vaktiyle çok ünlü olan cicim mamulleri şimdi yalnız müzelerde sergileniyor.

Resim 1. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi Etnoqrafi Fondu env. 8666. Yorqan yüzü.
Cicim dokunuşlu. XX yy.

Türk Halklarında Cicim Dokumacılığı ve Ev Hayatındaki Yeri

XIX-XX yüzyıllarda kendi millî ve orijinal sanatsal özelliğiyle daha çok dikkati çeken amatör parça-cicim olmuştur. Dekoratif dokuma örneği olan cicimin ipekten hazırlanmış en güzel örnekleri söz konusu asırlarda halkımızın ev hayatında çeşitli amaçlarla kullanılmışdır. Cicimler yalnız ipekten değil, yünden de hazırlanırdı. Türkiye'nin ise birkaç köyü istisna olmakla, diğer arazilerinde artık cicim yapılmıyor. Cicim bir çeşit ham

ipekten yapılmış mamuldür. Çoğu zaman eski Türklerin ev hayatında önemli yer tutmuştur. Cicim dokumalı kumaşlardan döşek yüzü, yorgan yüzü, seccade, mütekke (silindir şeklinde bir çeşit yastık) yüzü gibi ev hayatında kullanılan ürünler hazırlanmıştır. Kumaşın çeşidinden asılı olarak daha kaba cicimlerden heybe, çul hazırlanmış veya yere serilmiş, daha ince olanlar ise yukarıda belirttiğimiz gibi çeşitli ev ürünleri kısmında kullanılmıştır. Belirtmek gerekir ki cicim bazen elbise yapımında da kullanılmıştır. Cicim dokumalı ipek mamullerden gömlek, şalvar, çuha, arkalık, kuşak, dolak vs. hazırlanırdı [1, s. 486]. Teke Yörüklerinde kilim ve cicim tekniği ile sofra ve iteği dokurlardı ki, iteği, hamur yoğrulurken hamur leğeni altına, yufka açarken de senit altına serilirdi [2, s. 353]. Büyük el emeği sonucu meydana gelen bu mamul zor yapım sürecinden geçmekteydi. Cicim dokunmasıyla esasen kümदार (cicim hazırlayan) kadınlar uğraşırdı. Şöyle ki, amatör kumaşların birçok çeşidini erkekler dokurlardı [3, s. 131]. İp eğirmek için cehre tezgâhı da kullanılırdı. Lakin el iyinde (bir çeşit alet) hazırlanmış ipler daha zarif olduğu için ona üstünlük verilirdi. Bu da cicimin çok zahmet gerektiren bir sanat olduğunu göstermektedir. Cicimler yüzü ve tersi farklı görünümlü, atkı ve çözümlü ipliği dışında süsleme yapmak için üçüncü bir iplik kullanılan dokumalardır [4, s.1]. “Hemiyân” adı verilmiş ve ikiyüzlü dokunuşa sahip olan cicimler daha çok takdir edilirdi. Cicimler genellikle uzun ve ensiz dokunurdu. Millî Azerbaycan Tarihi Müzesi’nde etnograf R. Efendiyev tarafından çizimi yapılmış resimlerde bu tezgâhı görmek mümkündür. Şu an bu çizimler müzenin etnografi kısmında saklanıyor. Aynı zamanda Azerbaycan’da cicim dokunmasından haber veren bir diğer etnograf ise Mariya Kuliyeva olmuştur. M. Kuliyeva cicim dokuyan kadınların resimlerini çizerek cicim tezgâhı ve dokunma işlemi hakkında bilgi vermiştir. O, yazılarında Azerbaycan’da cicim dokunmanın özellikleri, gündelik dokunan cicimler ve miktarı hakkında malumat vermiştir. Mesela, bir yorgan yüzü için 7,5 m. cicim dokumak gerektiğini belirtiyor.

Genelde 60 cm genişlikte olan birkaç cicim birbirine dikilerek kullanılırdı. Bu sebepten bazen bir kaç parça cicim dikilerek daha büyük cicim elde edilirdi. Azerbaycan arazisinde her dikim bir tahta sayılırdı. Tahta bir nevi ölçü birimi olmuştur. Bazen hatta dört cicim dikilerek bir ürün hazırlanırdı. Böyle olduğu zaman halk arasında cicimin 4 tahtadan dikildiği söylenirdi.

Söz konusu ürün Azerbaycan’da cecim, Türkiye’de cicim, cacım gibi isimlerle bilinir. Türkiye’de çalma adı ile bilinen cicim Azerbaycan’da bir tür cicim nevidir. Azerbaycan Millî Tarihi Müzesinde “üstü çalma”

isimli cicim çeşidi de bulunmaktadır. Bu cicim Yardımlı bölgesinde XIX. yüzyılın sonlarında dokunmuştur. Yatay dokuma tezgâhında yapılmış bu cicim dört parçanın birbirine dikilerek birleştirilmesiyle hazırlanmıştır. Cicim çalma adıyla daha çok Orta Anadolu bölgesinde yapılırdı. B. Deniz çalma ismini şöyle izah eder: *Cicim hazırlanan zaman arka oturan kişi deseni meydana getiren renkli ipleri desenin durumuna göre iki veya üç çözüğü üzerine sarıp öndeki dokucuya verir. Halk arasında bu işleme çalma veya çelme denir* [5, s. 60].

Resim 2. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi Etnoqrafi Fondu env. 5243. Üzeri çalma cicim.Yardımlı. XX yy.

XIX. Yüzyılda Azerbaycan'da Cicim

Günümüz Azerbaycan'ında üretimi unutulmuş cicim sanatı vaktiyle Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerinde üretilmiştir. Cecim dokuma Nahçıvan, Ordubad, Zakatala, Quba ve Şamahı bölgelerinde geniş alanlara yayılmıştır. Azerbaycan'ın tarihî topraklarından olan Karabağ'ın Şuşa şehrinin Lenberan köyünde daha çok “şeritli hemiyarı”, yine Şuşa'nın Ağcabedi ve Halveleddin köylerinde ise “obagezer” isimli cicimler dokunurdu [1, s. 488]. Tabii ki, her bir sanatın gelişimi için malzemenin bol olması önemlidir. Azerbaycan'ın birçok bölgesinde Orta Çağlardan beri ipek üretimi, özellikle ham ipek üretimi çok gelişmişti. Daha sonra bu bölgeler cicim dokumacılığı ile ünlenmişlerdir. Cicim ilk zamanlarda yalnız kendi

ihtiyacı için üretilse de, zamanla yerli kadınlar tarafından satılık cicimler de hazırlanmıştır. Halk arasında cicim dokuyanlara özel saygı duyulurdu ve onlar sanatkâr gibi ünlenirdi. Bunlardan bir kaçının ismi günümüze kadar ulaşmıştır. Şamahı'dan Nenehanım Şireli kızının, Zakatala'dan Asiye İsmail kızının, Göyçayın Zerdab köyünden Zerdabi Melikovanın, Şuşa'nın Halfeleddin köyünden Sultan Âli kızının, Gazah'dan Bahar Allahverdi kızının isimlerini özellikle belirtmek gerekir [3, s.131].

Resim 3. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi Senedli Menbeler Fondu env. 500-69. Cicim dokuyan kadınlar. Resmi Mariya Kuliyeva çekmiştir.

Millî Azerbaycan Tarihî Müzesi Koleksiyonunda Bulunan Cicimlerin Motif Özellikleri

Millî Azerbaycan Tarihî Müzesinde birçok cicim örneği muhafaza edilmektedir ki, bunların birçoğu incelendiğinde cicimlerde esasen şeritli motiflerin kullanıldığını söylemek mümkündür. Hatta bu motiflerin palaz isimli havsız dokuma örneği ile pek çok benzer yönünün olduğu da görülmektedir. Bununla birlikte geometrik ve kuş figürleri de cicim motifleri gibi kullanılmıştır. XIX-XX. yüzyıllarda cicim tipli dokumalar arasında “alaca” adıyla tanınan kumaş örneği özellikle ünlü olmuştur. Sık dokumalı, kırmızı renk ağırlıklı, şeritli motiflere sahip olan bu kumaş pamuktan, yünden veya ipektan hazırlanırdı [3, s. 131]. Cicimlerin iplikleri genellikle siyah, sarı, kırmızı renklere boyanırdı. Halılardan farklı olarak cecimin erişi de boyanırdı. Çeşitli renkli ipler yan-yana dizildiğinde gökkuşağını hatırlattığı için halk arasında gökkuşağı görüldüğünde “Fatma ninem hana kurmuş” söyleşimi cicim dokumacılığına işaret eder [6, s.194].

Müzenin Senedli Menbeler Fondunda (Belgesel Kaynaklar Fondu) etnograf M. Kuliyeva cicimin motif özellikleri hakkında bahsederken

onların sıralı nakışlı, ceyrani nakışlı, sandık nakışlı olduğunu belirtiyor (MATM, env.500-69).

Millî Azerbaycan Tarihî Müzesi koleksiyonunda muhafaza edilen çok sayıda cicim incelendiği zaman onların üzerinde genelde aynı motifler görülse de, bazıları farklı motiflere sahiptir. Bunlardan biri üzerinde küçük ve ensiz kenar süslerin arasında büyük çiçek desenleri görülmektedir. Esasen su motifleri ile süslenmiş ve halk ağzı ile desek bazen hatta dört tahtadan (4 cicim parçasının birleştirilerek dikilmesi) ibaret olan bazı cicimler oldukça sadedir. Müze koleksiyonunda ipekten su motifleri ile dikilmiş ve “hayati” adlanan Nahcivan bölgesine has cicim muhafaza olunuyor. Bazen cicimlerde elibelinde ve koçbaşı gibi bilinen motifler de görülür. XX. asrın evvelerinde Karabağ’da dokunmuş bir cicim üzerinde ok başı motifleri, stilize olunmuş S motifi ve halılarda rastladığımız birçok motif görülüyor (MATM EF env.3315). Bu cicim daha çok motifi olması bakımından oldukça farklıdır. 8666 döküm numaralı cicim ise Azerbaycan’ın “Kuşlu” isimli halısına benzerliği ile dikkat çekmektedir. Onun üzerinde stilize kuş motifleri var. Konya Alaeddin camiinde Karapınar yöresi cicimlerini araştıran M.Yıldırım bazı cicimler üzerinde 19 motif tesbit etmiştir [7, s.525]. İki cicim parçasının dikilerek birleştirilmesi ile alınmış bu cicim üzerinde Millî Azerbaycan Tarihî Müzesinde muhafaza olunan bazı cicimlerdeki gibi elibelinde, meşale, pıtrak vb. motiflerle süslenmiştir. Cicimlerde halılarda olduğu gibi büyük motifler ve zor kompozisyonlar dokunmasa da, onların daha küçük ölçüde olanları sıkça görülebilmektedir.

Resim 4. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi Etnoqrafi Fondu env. 7543. Cicim dokunuşlu heybe. Şamahı. XX yy.

Sonuç

Vaktiyle Türk halklarının ev hayatında oldukça yaygın olan cicim zamanımızda unutulmuş tarihe karışmaktadır. Esasen XX. asrın evvelerine kadar yaygın olan bu dokuma mamulleri XXI. asırda tamamen kullanımdan kalkmıştır. Genelde halı dokumacılığı öne çıksa da dokumanın bu alanı unutuluyor ve yeni nesil tarihimizin bu sayfası hakkında yalnız müze ve kitaplardan bilgi edinebiliyor. Bu yüzden ister akademik çalışmalarda, ister moda anlamında bu eski sanatın yeniden gündeme gelmesi için çalışmalıyız. Evlerin süslenmesinde ve ev hayatının başka alanlarında cicimin yeniden kullanılması, Türk halklarının eski bir sanatına daha sahip çıkarak yaşatması demektir. Günümüzde doğal olmayan çeşitli kimyasalların hayatımıza girdiği bir dönemde ipek iplikle dokunan doğal cicim ürünlerin kullanılır hale gelmesiyle, aynı zamanda eski ve artık unutulmuş üzere olan doğal yaşamdan bir parça da evlerimize girmiş olur.

Kaynaklar

1. Mustafayev A. Şərbaflıq. Azərbaycan etnoqrafiyası. Bakı, Şərq-Qərb 2007.
2. Ak M. Teke yörekleri (1800-1900). Ankara, Türk Tarih Kurumu 2015.
3. Efendiye R. Azərbaycan xalq sənəti. Bakı, İşiq 1984.
4. Sökmen S, F. Ölmez. Bitlis yöresi cicim dokumaları. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. Aralık 2016 Cilt 18 Sayı 2 (1-22).
5. Deniz B."Anadolu-Türk Dokuma Sanatında Cicim". Sanat Tarihi Dergisi 7 / 7 (July 1994). 59-73.
6. Abdulova G. Atalar sözləri və xalq məsəlləri etnoqrafik duyum-yozumkontekstində. Bakı, 2012.
7. Yıldırım M. Konya Alaedin camii'nde bulunan Karapınar yöresi cicim örnekleri. Türkiyyat Araştırmaları Dergisi. Sayı 29 (2011). 519-549.

Андатпа

Түрік халқында қолөнердің көптеген түрлері дамыған. Халықтың ыңғайлы географиялық орналасуы мен шикізат базасы бұл дамуға қолайлы негіз жасады. Бірақ бұл өнер өрістерінің кейбірі бүгінде қолданыста болғанымен, кейбіреулері жоғалып, ұмытылып кетті. Қолөнердің бір саласы – тоқыма өнері. Кезінде бұл өнер түрі өте үлкен аумаққа таралғанымен, қазіргі уақытта Түркияның санаулы аймақтарында ғана айналысатын адамдар бар. Тоқыма заттар түркі халықтарының өмірінде маңызды орын алды және әртүрлі салаларда кеңінен пайдаланылды. Мақалада тоқыма өнерінің техникасы техникасы және онда бейнеленетін ою-өрнектердің мән-мағынасы туралы сөз болады. Автор тоқыма өнерінің түрік қауымдастықтары арасында кең таралғанына назар аударып, түрік халқының тарихи мұрасы ретінде бұдан былайғы уақытта да жалғасын тауып, оны болашақ ұрпаққа мұра ретінде қалдыруды мақсат еткен.

Кілт сөздер: тоқыма, жібек, өрнек, түрік халқы
(Насирова С. Түрік халқының тоқыма өнері туралы)

S. Nasirova. Türk Halklarının Cicim Dokumalarına Dair.

Аннотация

Множество предметов ремесленничества были разработаны турецким народом. Удобное географическое расположение и сырьевая база создали благоприятную основу для этого развития. Некоторые из этих областей искусства функционируют и сегодня, некоторые из них уже исчезли и несправедливо забыты. Одна из областей искусства - ткачество «джеджим». Хотя он был распространен на очень большой территории, в настоящее время он не занимается этим искусством, за исключением нескольких турецких регионов. Джеджим занимал важное место в жизни тюркских народов и использовался в различных областях. Данная статья посвящена ткачеству «джеджим» и мотивам, сотканным на джеджимах. Уделено внимание не только причинам исчезновения ткацких материалов, но и причину почему их невозможно увидеть в музеях. Одна из главных целей - обратить внимание на исчезновение «джеджима», которое широко распространялось раньше.

Ключевые слова: джеджим, ткачество, шелк, узор, турецкий народ
(Насирова С. Ткацкое искусство турецкого народа)